

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ**

ISSN 2307-3179 (Print)

ВІСНИК АГРАРНОЇ ІСТОРІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 45-46

Київ – 2023

**ВІСНИК
АГРАРНОЇ
ІСТОРІЇ**

45-46'2023

Науковий журнал

Редакційна колегія:

М.А. Журба (*головний редактор*),
В.А. Вергунов, В.О. Доценко,
М.П. Жолоб, І.А. Коляда, С.С. Падалка,
О.В. Потильчак, В. Сукарев

**BULLETIN OF
AGRARIAN
HISTORY**

Editorial Board Members:

Zhurba M. (*Editor-in-chief*),
Dotsenko V., Koliada I.,
Padalka S., Potylchak O., Sukarev V.,
Vergunov V., Zholob M.

45-46'2023

Scientific journal

УДК 94:63(100)

В 53

DOI: 10.31392/VAN-2023.45-46

Засновники:

- Український державний університет імені Михайла Драгоманова
- Національний університет біоресурсів і природокористування України
- Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України

*Свідоцтво про державну реєстрацію:
КВ № 19525 – 9325 Р від 13.11.2012 р.*

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 894 від 10.10.2022 р. журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з історичних наук (спеціальність 032 історія та археологія)

Журнал індексується в міжнародній наукометричній базі Google Scholar

Офіційна інтернет-сторінка видання:
<https://agrarian-history.com.ua>

Адміністратор сайту:

С. Діхтяр

Адреса редколегії:

03037, м. Київ,
вул. Освіти, 6, каб. 16
тел.: (097) 130-91-96;
e-mail: zholobb@gmail.com

Друкується за рішенням:

Вченої ради історичного факультету
УДУ імені Михайла Драгоманова
(протокол № 4 від 29.11.2023 р.)

Підп. до друку 06.12.2023

Формат 70 x 108 1/16.

Папір офсет. Друк. різогр.

Ум. автор. арк.: 25,25

Наклад 50 прим.

Друк: ТОВ «ТВОРИ»

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен та інших відомостей.

ІСТОРИЧНІ ОБСТАВИНИ ТА ВИТОКИ ГУМАНІТАРНОГО РУХУ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА

Журба Михайло Анатолійович

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри всесвітньої історії та археології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ
e-mail: m.a.zhurba@npu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-9691-8913>

***Анотація.** У статті розглядаються історичні обставини виникнення червонохресного руху на європейському континенті та у Сполучених Штатах Америки. Відзначаються прецеденти гуманітарних місій минулого пов'язані з іменами Фрідріха Бароме, Джона Говарда, Варвари Шідер та ін. Акцентується увага на постаті Флоренс Найтінгейл, яка стала провісницею сучасного волонтерства та медсестринства. Чільне місце відведено з'ясуванню ролі Анрі Дюнану у створенні Товариства Червоного Хреста, яке із спеціалізованої організації допомоги пораненим і військовополоненим перетворилося на планетарний проєкт опіки над усіма знедоленими та постраждалими від надзвичайних ситуацій. Аналізуються особливості появи американської версії червонохресного руху, пов'язаного з ім'ям Клари Бартон, яка у роки Громадянської війни заповнила неіснуючу до того часу в США нішу військової медичної сестри та започаткувала надання парамедичної допомоги пораненим під час збройних зіткнень. Зусиллями Клари Бартон під час франко-прусської війни як волонтерки міжнародного Червоного Хреста впроваджувалася практика психологічної та соціальної реабілітації військових та цивільного населення, що стало візитівкою створеного її зусиллями національного Червоного Хреста у США. У представленій публікації відстежено подальший розвиток ідей Анрі Дюнану, які перетворилися у принципи діяльності Товариства Червоного Хреста і Червоного Непівмісяця у вигляді канону гуманізму, неупередженості, нейтральності, незалежності, добровільності, єдності та універсальності цієї міжнародної гуманітарної організації.*

***Ключові слова:** Міжнародний гуманітарний рух, Червоний Хрест, Анрі Дюнан, Флоренс Найтінгейл, Клара Бартон, волонтерство, військове медсестринство.*

*«Тільки тоді можна зрозуміти сутність речей, коли знаєш їх походження і розвиток»
«Метафізика», Арістотель*

Постановка проблеми. Актуальним є з'ясування обставин виникнення розгалуженої мережі системи організацій Червоного Хреста, який надає допомогу та забезпечує захист військовослужбовцям, полоненим та цивільному населенню. У своїй доктрині та гуманітарних практиках він акумулює потенціал чуйного ставлення до постраждалих незалежно від їх політичної орієнтації, ідеологічних переконань, етнічної чи релігійної приналежності.

Мета дослідження полягає у окресленні базових передумов розгортання червонохресного руху у вимірі життєпису його провісників та засновників.

Історіографічний огляд. Окрім позначених у бібліографічному блоці посилань, історіографічна традиція теми представлена науковими доробками таких авторів як Ф. Буньйон, В. Окіпнюк, О. Крамар, К. Левчук, В. Ореховський, С. Кармалюк, М. Срібна, О. Ящук, О. Грибан, О. Олійник та інших, у дослідженнях яких задекларована тема знайшла часткове висвітлення.

Виклад основного матеріалу. Діяльність Червоного Хреста базується на загальнолюдських принципах доброти та милосердя. Їх реалізація у формі надання різноманітних видів гуманітарної та медичної допомоги вимагає підтримки суспільства. Саме такі потреби й визначають міжнародну спрямованість діяльності Червоного Хреста. Актуальність дослідження діяльності Червоного Хреста нині особливо зросла в зв'язку зі збройною агресією росії проти України, внаслідок чого постраждали мільйони українців. Український Червоний Хрест відіграє дедалі відчутнішу роль у громадському житті країни, допомагаючи державі вирішувати питання перебудови у соціальній сфері і спрямувати зусилля на досягнення взаємопорозуміння і злагоди. Робота Товариства ведеться у широкому діапазоні – від піклування про хворих, немічних, самотніх, до участі в ліквідації наслідків стихійних лих, аварій, катастроф. Немає сумніву в подальшому посиленні гуманістичного спрямування розлогої діяльності Товариства, у підвищенні його ролі у збереженні людського життя, здоров'я, підтримці найуразливіших верств наших співвітчизників, поширенні у суспільстві високих шляхетних ідей.

Крім того, важливе наукове значення зазначена проблема має тому, що в минулому мало місце замовчування й перекручення історії Червоного Хреста. Це є актуальним, за умов коли відбувається переоцінка ролі окремих осіб та цілих інституцій в історії нашого народу. До того ж слід зазначити що у сучасній вітчизняній історіографії відсутні праці, у яких профільно досліджувалися передумови та витоки червонохресного руху.

Співчуття притаманне людській природі та здатне викликати у людей внутрішню необхідність у допомозі тим, хто її потребує. Втім якщо мова йде про осмислену, професійну та систематичну діяльність, то історичних прецедентів такої діяльності не так вже й багато. Автор ідеї творення Товариства Червоного Хреста Анрі Дюнан наводив, як приклад гуманітарних місій минулої діяльності міланського архієрея Карла Баромео, що рятував свою паству у часи чуми 1576 року, незважаючи на ризик для власного життя. Також згадував він Фрідріха Бароме, який боровся з наслідками цієї напасти уже у 1627 році, єпископа Бенцунзія, де Кастель-Морона та його місію у Марселі у 1720 – 1721 роках Джона Говарда, що постійно відвідував госпіталі та притулки Європи. Дюнан називав імена сестри милосердя Марти з Безансона, що надавала медичну допомогу французьким солдатам та воякам інших армій підчас військових зіткнень упродовж 1813 – 1815 років, Варвари Шідер з Фрейбурга, яка доглядала за пораненими вояками як своєї, так і інших держав. У цій плеяді найбільше уславилася Флорес Найтінгейл, що стала відома завдяки своїм справам як у самій Англії, так і за її межами, допомагаючи пораненим на Кримській війні 1853 – 1856 років [Дюнан, 2015]. Вона стала засновницею сучасного медсестринства та стандартів його роботи. Завдяки фінасовим можливостям і зв'язкам своєї заможної і знатної родини Флоренс у молоді роки подорожувала країнами Європи. Часто відвідувала Париж, що був центром не лише культурного та політичного життя, але і осередком європейської

медицини. У віці 25 років вона вирішила стати сестрою мелосердя у австрійському Зальцбурзі і працювати за зразком протестантських медсестер, що здійснювали опіку над хворими та нужденними. Вона наполегливо вивчала медичну літературу та праці з історії шпиталів і притулків.

Надалі, працюючи медичною сестрою у шпиталях Франції та Німеччини. Флоренс отримала навички, потрібні для та подальшої діяльності [Supady, 2019]. У 1854 Флоренс Найтінгейл запросив до допомоги англійським солдатам на Кримській війні військовий міністр Великої Британії лорд Сідні Герберт. Згоджуючись на цю пропозицію, вона разом з ще 37 англійськими волонтерками вирушила на театр військових дій [Дюнан, 2015]. Початок Кримської війни припав на час, коли Флоренс почали визнавати як людину, що професійно доглядала за пораненими. Працюючи в умовах бойових дій, Флоренс купувала за власні кошти їжу, ліжка, ковдри, медичне обладнання. Також, Флоренс Найтінгейл організувала відповідним чином систему догляду за пораненими, роботу кухні та пральні. Вона платила з власних заощаджень двом сотням робітників та утримала з 500 хворих виконуючи при цьому і адміністративні обов'язки [Яругіна, Алексєєва, 2012; Supady, 2019]. Завдяки зусиллям Флоренс смертність від поранень зменшилася до 2%. Цим вона здійснила справжню революцію в уявленнях про те, яким мав бути догляд за пораненими. [Supady, 2019; Мир медицини, 2015].

Невтомна праця та турботи про здоров'я інших підірвали здоров'я Флоренс Найтінгейл. Не досягнувши і 40 років вона перенесла тяжку хворобу – інсульт. Втім і це випробування її не зломило, і Флоренс Найтінгейл будучи прикутою до інвалідного візка пише свою головну працю «Спостереження». Саме цей трактат став основою для реформи британської колоніальної санітарної служб. Внесок зроблений Флоренс в організацію сестринської справи був настільки суттєвим що її у 1883 році було нагороджено Королівським Червоним Хрестом. 1907 року Флоренс Найтінгейл стала першою в історії жінкою яка отримала від короля Великої Британії орден «За заслуги». Флоренс прожила довге життя, залишивши цей світ 13 серпня 1910 року. А 14 травня 1912 року IX Міжнародна конференція Червоного Хреста, яка відбулася в столиці США місті Вашингтон, запровадила «медаль Флоренс Найтінгейл». Цією медаллю у знак пам'яті про працю Флоренс Найтінгейл на користь людства нагороджуються раз у два роки сестри милосердя за їх досягнення у гуманітарній медичній діяльності [Резутіна, 2020].

Міжнародний рух Червоного Хреста має глибоке історичне коріння, давні традиції служіння добру і людяності. Створений у середині XIX століття з обмеженим завданням полегшувати страждання поранених на полі бою, з часом Червоний Хрест поширив свою діяльність на полегшення долі постраждалих практично за будь-яких надзвичайних ситуацій, всіх знедолених, страждених, для котрих через різні обставини захист і допомога Червоного Хреста - іноді єдина і остання надія [Поширення знань..., 2000].

Із невеликої приватної благодійної організації, що діяла в Європі, Червоний Хрест перетворився в універсальний гуманістичний рух, який об'єднує понад 191 національних товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, а також Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ) і Міжнародну Федерацію товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Унікальний за своїм

характером, він витримав випробування часом і зарекомендував себе в світі як впливова громадська сила.

Ідея створення Червоного Хреста зародилася серед жахів і страждань війни як виявлення милосердя і співчуття до її жертв, прагнення полегшити їх долю. Створення Червоного Хреста тісно пов'язане з ім'ям громадянина Швейцарії Анрі Дюнан. 25 червня 1859 року поблизу селища Сольферино в Ломбардії (Північна Італія) відбулася кровопролитна франко-італо-австрійська битва, драматичним підсумком якої стало 6 тисяч убитих і 42 тисячі поранених, залишених без будь-якої допомоги. За свідченням сучасників, після битви поблизу Сольферино на одного лікаря припадало 500 поранених. Навіть працюючи по 20 годин на добу, лікар міг би приділити кожному з них близько трьох хвилин. Таких кривавих бойовищ Європа не знала з часів військових походів наполеонівської Франції. На місце битви при Сольферино А. Дюнан прибув у справах свого бізнесу, розраховуючи на аудієнцію у імператора Франції Наполеона III, який командував французькими військами.

Анрі Дюнан народився 8 травня 1828 року у Женеві. Це місто і добропорядне буржуазне середовище, з якого він походив, навчили його привітності, відкритості до світу і надали сувору протестантську освіту. Мати виховувала його у дусі співчуття до нещасних, знедолених і принижених. З 18 років А. Дюнан присвячує своє дозвілля відвідинам бідняків, хворих, умираючих. У 20 років він починає відвідувати женевську в'язницю: щонеділі у післяобідні години він приходив до ув'язнених і читає їм вголос книги з історії, оповідання про мандри, науково-популярну літературу. Таким чином, ще задовго до того, як А. Дюнан присвятив своє життя піклуванню про солдатів, поранених на полі бою, він почав турбуватися про тих, хто опинився на узбіччі життя у мирний час [Поширення знань..., 2000].

З'явившись за власною ініціативою на полі битви, А. Дюнан став свідком загибелі людей, залишених без медичної допомоги, їжі й питва під палючими променями сонця. Приголомшений А. Дюнан виходить з екіпажу і обходить містечко, вулиці, площі і церкви якого заповнені солдатами, пораненими у страшній битві. Понад дорогою по жолобу, призначеному для стоку дощової води, потоком струмує людська кров. З настанням темряви на полі бою з'являються мародери і без найменшого сорому зривають з нещасних одяг. Більшості пораненим судилося померти від ран, виснаження і спраги. Приголомшений стражданнями покинутих напризволяще воїнів, приречених на неминучу загибель людей, і переповнений глибоким співчуттям, А. Дюнан прийшов їм на допомогу разом з добровольцями з навколишніх селищ. Вчинок А. Дюнана був поривом щирого людинолюбства. Для нього було однаково цінним життя кожної людини і йому було однаково боляче дивитися на страждання людей, незважаючи на їх національність.

Проте, ділова поїздка підприємця-початківця Анрі Дюнана зазнала провалу, аудієнція у імператора Наполеона III не відбулася. Він залишає всі свої справи, повертається до Женеві і, ніби скоряючись якійсь силі, пише книгу «Спогади про Сольферино», яку видає в Женеві у 1862 році на власний кошт.

У своїй книзі «Пам'ять про Сольферино» Анрі Дюнан зазначав, що битва при Сольферино була такою кровопролитною битвою XIX століття, що її можна порівняти з найбільшими битвами воєн нового часу, на кшталт Лейпцигської чи битви при Ватерлоу. У результаті битви, при Сольферино 24 червня 1859 року загинуло: 3 фельдмаршали, 9 генералів, 1566 офіцерів різних чинів, і близько 40

тисяч солдатів, оскільки через два місяця число жертв цієї битви збільшилося вразі за рахунок померлих від ран та втрати крові. Якщо відкинути пропагандистські гасла про військову доблесть патріотизм та військову славу і подивитися на речі з гуманітарного погляду битва при Сольферіно стала величезною трагедією для усієї Європи колосального масштабу. Після битви допомоги потребувала величезна кількість поранених та скалічених вояків, що викликало співчуття та співпереживання у середовищі європейської громадськості. Посильна допомога пораненим вважалася за честь в усіх верствах італійського суспільства [Дюнан, 2015].

«Ми усі брати» – це єдине, чим керувався А. Дюнан, намагаючись полегшити біль тих, хто потребував допомоги, незалежно від того, були вони союзниками чи ворогами. Все, що Дюнану довелося побачити в Сольферіно, переконало його в тому, що дії військово-санітарних служб армій не відповідають її потребам і що без створення спеціалізованої міжнародної гуманітарної організації неможливо забезпечити необхідну допомогу пораненим на полі бою [Поширення знань..., 2000]. Простою мовою, у виразах, що йдуть від душі, і тому проникливих, він не тільки розповів про жахи і людські трагедії, свідком яких став, але й запропонував заходи, які дозволили б запобігти подібним жертвам і стражданням у майбутньому.

А. Дюнан звернувся до урядів і громадськості із закликом: «У вік, коли ми так багато чуємо про прогрес і цивілізацію, якщо не завжди можливо уникнути війни, настійно необхідно спробувати у дійсно цивілізованому і гуманному дусі відвернути або, у крайньому разі, пом'якшити жахи війни». Формулюючи свої погляди, він висловився за створення у всіх європейських країнах товариств з надання допомоги, які у воєнний час, діючи на добровільних засадах, забезпечували б догляд за пораненими, незалежно від їх національності. Ця пропозиція лягла в основу створення національних товариств Червоного Хреста. Він запропонував також сформулювати «міжнародний принцип, договірний і узаконений, який після його схвалення і ратифікації став би основою діяльності товариств з надання допомоги пораненим у різних країнах» [Барсуков, 1955].

Ця друга пропозиція А. Дюнана започаткувала сучасне Міжнародне гуманітарне право, першим конкретним втіленням якого стала Женевська конвенція 1864 року. Книга А. Дюнана справила приголомшуюче враження на європейську громадськість. Вперше прилюдно було заявлено, що висока смертність на війні - зло, з яким необхідно боротися.

Однак, треба було віднайти форми і кошти для практичного втілення цих гуманістичних ідей у життя. Найважливішу роль у цьому зіграв співвітчизник А. Дюнана Густав Муаньє – голова «Женевського товариства заохочення суспільного блага». На першому засіданні, яке відбулося в лютому 1863 року, був створений Міжнародний комітет допомоги пораненим (у 1876 році він був перейменований у Міжнародний Комітет Червоного Хреста). Першим президентом цього комітету був обраний генерал Г. Дюфур, віце-президентом – Г. Муаньє, а А. Дюнан – секретарем. Членами комітету були обрані лікарі Луї Апіа і Теодор Монуар. У результаті проведеної напруженої роботи в жовтні 1863 року в Женеві відбулася Міжнародна конференція, в якій взяли участь офіційні делегати 14 держав. Конференція повністю оправдала надії її організаторів. Підсумком її роботи було прийняття важливого рішення, яке було висвітлене у десяти статтях, і визначало основні принципи

організації національних комітетів допомоги пораненим і хворим воїнам під час війни. У кожній країні повинен бути створений комітет, до обов'язків якого у воєнний час, у випадку необхідності, мав сприяти усіма наявними у нього засобами військово-медичним службам армій. На допомогу комітету, створеному відповідно до національних особливостей, могла бути утворена необмежена кількість секцій. При цьому комітет розглядався як центральний орган. Передбачалося, що кожний комітет встановлював контракт зі своїм урядом з тим, щоб його послуги були прийняті, коли у них виникає потреба.

Для здійснення своєї місії національні комітети на добровільних засадах залучають медичний персонал, який як розпізнавальним знаком мав користуватися емблемою із зображенням червоного хреста на білому тлі. У випадку війни і в разі необхідності, за підтримки уряду, національні комітети забезпечують надання допомоги пораненим і хворим воїнам, при цьому вони можуть звертатися по допомогу і до національних комітетів нейтральних країн [Финклер, 1947].

Так, був започаткований Рух Червоного Хреста, а прийняті рішення і рекомендації стали наріжним каменем доктрини Червоного Хреста і правовою основою його діяльності. Для вступу рішень конференції у дію необхідно було визнання їх урядами європейських країн. Приватний характер Женевського комітету не дозволяв йому виступити ініціатором скликання дипломатичної конференції.

У роботі конференції, що проходила з 26 по 29 жовтня 1863 року, взяли участь 39 делегатів з 16 країн. На ній було прийнято декілька основоположних резолюцій і досягнена домовленість про зустріч повноправних повноважних представників. На його прохання із цією ініціативою виступила Швейцарська Федеральна Рада. 22 серпня 1864 року представники дванадцяти урядів підтримали рішення Женевської конференції 1863 року, уклавши міжнародну угоду – Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях [Жан Анрі Дюнан – проповідник...; Організація, що століттями рятує життя...]. Протокол залишався відкритим для всіх держав, які бажали приєднатись до Женевської конвенції. Ця маленька конвенція, що складалась усього з десяти статей, знаменувала новий етап у поступі людства. З неї починається все договірне право війни, а також міжнародне гуманітарне право. Женевська конвенція вперше в історії людства проголосила обов'язковість надання допомоги усім пораненим і хворим воїнам, незалежно від належності до будь-якої із сторін, а також недоторканість шпиталів, лазаретів і санітарного персоналу. Міжнародне визнання одержав знак червоного хреста як символ недоторканості на війні закладів і осіб, які забезпечують надання допомоги пораненим і хворим воїнам. Приймаючи цю емблему, учасники Дипломатичної конференції керувалися тільки одним міркуванням: емблема повинна бути універсальною, нейтральною і поширюватися на всі країни і народи. Захищаючи життя і достоїнство людини, вона виражає спільну для всіх ідею гуманізму і милосердя.

На погляд дослідників причиною обрання червоного різноконечного хреста на білому полі символікою згадуваних медичних товариств було те, що конференція проходила у Швейцарії, та Анрі Дюнан – ініціатор створення таких товариств – був громадянином Швейцарії. Відтак швейцарський державний прапор був використаний із зворотнім розташуванням кольорів. Дійсною причиною обрання зворотнього розташування кольорів швейцарського державного кольору для

емблеми медичних товариств допомоги вбачається традиційний нейтралітет Швейцарії у військово-політичному блокуванні держав, що тісно перепліталось з міжнародним статусом товариств, їх транснаціональній діяльності. Нейтралітет Швейцарії та аполітичний статус товариств – такий взаємозв'язок було використано для обрання символіки товариств.

Оскільки Червоний Хрест тісно пов'язувався з християнською релігією у символіках товариств східних країн залишилися тільки традиційні кольори: у Туреччині – червоний півмісяць, в Ірані – червоний лев і сонце на білому тлі [Спілка товариств червоного..., 1940].

На жаль, ті чотири роки, які А. Дюнан присвятив порятунку поранених воїнів, не пішли на користь його бізнесу - справа його збанкрутіла, він повністю розорився. В результаті його виключили зі складу Комітету. Потім були десять років злиднів, поневірянь і безпритульного жебрацтва дорогами Європи, життя на милостиню і утримання друзів. Нестатки підірвали здоров'я і зрештою він опинився у притулку [Советский Крастный Крест, 1952]. Коли всі думали, що Анрі Дюнан, засновник Червоного Хреста, помер і про нього вже не згадували, журналіст Георг Баумбергер дізнається, що А. Дюнан живий, і пише про це статтю «Анрі Дюнан, засновник Червоного Хреста» яка стала справжньою сенсацією. Стаття передруковується низкою газет і за декілька днів обходить всю Європу. Про Червоний Хрест дізнається увесь світ. Рух поширюється на Америку, Африку, Азію; вже у 37 країнах діють національні товариства. 8 травня 1896 року світ урочисто відзначає 68-річчя А. Дюнана – це справжній апофеоз. Із усіх кінців світу на його адресу надходять привітання, сповнені визнання і захоплення, а також лист від Папи Римського. Ряд товариств Червоного Хреста і благодійних організацій знову приймають його у свої лави.

Європа знову схвилювана закликами А. Дюнана. В 1901 році норвезький парламент присуджує йому Нобелівську премію миру. Але А. Дюнан знає істинну ціну почесням. Він робить все необхідне, щоб передати цю величезну суму, нічого не залишаючи собі, на благодійну діяльність у Швейцарії і Норвегії. Він пише пророчі сторінки про «Криваве майбутнє», яке чекає світ у XX сторіччі і помирає 30 жовтня 1910 року – у той же рік, що і інша велика гуманістка якою він захоплювався - Флоренс Найтінгейл.

Надзвичайний шлях був пройдений цією великою людиною: тридцять чотири роки внутрішньої підготовки, навчання, роздумів, непомітної праці. З виходом у світ «Спогадів про Сольферино» – п'ять років слави і успіху, після яких – двадцять вісім років злиднів, поневірянь, усамітненого життя. І, зрештою, – п'ятнадцять років слави, упродовж яких він так і не залишив палату Хайденської лікарні [Поширення знань..., 2000].

Найважливішою подією Женевської конференції 1864 року було створення Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ). З цього моменту слід вважати початок фактичного існування міжнародного громадського об'єднання Червоного Хреста. Міжнародний комітет не мав ніяких адміністративно-розпорядчих прав щодо товариств Червоного Хреста. До основних повноважень МКЧХ належало налагодження зав'язків між національними товариствами Червоного хреста, утвердження та реєстрація новостворюваних товариств Червоного хреста, скликання міжнародних конференцій товариств, погоджування та координація роботи окремих

національних товариств у виконанні спільних завдань та ін. [Proceedings of the Conference, 1864].

Червонохресний рух поширився і на американський континент, що насамперед, було пов'язано з ім'ям Клари Бартон. Клара Бартон народилася в 1821 році у родині фермера в маленькому містечку Оксфорд, що в штаті Массачусетс [Панчухин, 2016]. Події громадянської війни у США Бартон зустріла, мешкаючи у Вашингтоні. З перших днів війни вона розпочала волонтерську роботу по збору всього необхідного для поранених із числа солдатів Массачусетського полку, місцем базування якого було саме місто Вашингтон, а недобудована будівля Капітолія стала місцем розташування їхнього госпіталю. Пізніше, отримавши необхідні проїзні перепустки, вона попрямувала до місць, де відбувалися битви Громадянської війни [Barton] Бартон розгорнула кампанію, метою якої був збір продуктів, предметів першої необхідності, медикаментів, та розподіл їх серед пораниених. Прибувши до місця дислокації американської армії, Клара Бартон розпочала допомогу пораненим. Власне вона зайняла до того неіснуючу нішу медичної сестри, яка була відсутня в США до початку Громадянської війни. На той момент не існувало спеціальної освіти, що давала б кваліфікацію медичної сестри. Навіть саме поняття медична сестра у свідомості простого люду Америки було досить невизначеним. Здебільшого у цю категорію потрапляли жінки, що прагнули полегшити службу своїх чоловіків чи синів та паралельно здійснювали догляд за іншими солдатами, які зазнали поранень.

Початок Громадянської війни отримав широке висвітлення у пресі тих часів та спонукав до участі у цих подіях багатьох американок, які допомагали як грошима, так і волонтерською працею. Досить часто ці жінки були релігійними місіонерами, хоча і формально називали себе медсестрами. Жіночий волонтерський рух набув значних масштабів, налічуючи до 10 тисяч організацій з допомоги солдатам, із кошторисом у три мільйони доларів. Тисячі жінок зголошувалися бути медичними сестрами на фронті. Професійні лікарі часто ставилися до цих ініціатив скептично, оскільки жінки-волонтери не мали ані відповідної організації, ні досвіду, хоча досвід здобувався досить швидко з наближенням до місць баталій, де медична допомога була необхідною.

У цих умовах Клара Бартон, за плечима якої був лише досвід по догляді за тяжкохворим братом, опанувала до цього невідому професію, покладаючи на себе найскладніші завдання. Зокрема вона власноруч обробляла рани тяжкопораниеним та була асистентом на хірургічних операціях. Постійно знаходилась поруч з пораненими та була готовою надати необхідну їм допомогу як медичну, так і моральну. Починаючи з літа 1862 року Клара Бартон перебувала наступні три роки на фронті, витримуючи всі складнощі фронтового життя [Панчухин, 2016]. Вона брала участь у 16-ти битвах, зокрема таких як битва при Антігамі, 17 вересня 1862, що стала найбільш кривавою одноденною битвою в історії Сполучених Штатів. В Антігамі майже усі будівлі були перетворені на військово-польові шпиталі. 120 таких імпровізованих лікарень здебільшого містилися у зовсім непристосованих для цієї мети приміщеннях, як-то сараї, конюшні, житлові будинки фермерів та церкви. До того ж давалася взнаки скрута з ліками, предметами першої необхідності. Саме у таких умовах різко зростала роль волонтерського руху, який розгортався для допомоги польовим медикам. Однією з перших серед таких волонтерів була Клара

Бартон. Прибувши в Антітаму, вона на власні очі побачила всю панораму трагедії. Госпіталь, до якого вона прибула, виявився фермерським будинком непристасованим до медичних потреб. До того ж коли у вечері сіло сонце, а у фермерському будинку не було освітлення, то усі поранені, які потребували операції опинилися приреченими на смерть. І лише привезені Кларою Бартон ліхтарі допомогли хірургам продовжити операції. Окрім допомоги ліхтарями, Клара Бартон асистувала хірургам під час операцій. За самовідданість, наполегливість та винахідливість, вона отримала прізвисько, яке у свій час дав їй хірург Джеймс Дан, а саме «Янгол на полі боя».

Ближче до кінця війни Клара Бартон розпочала іншу важливу працю, суть якої полягала у пошуку та ідентифікації тіл зниклих та загиблих солдатів та офіцерів американської армії [Панчухин, 2016]. З цією метою Бартон створила «Офіс кореспонденції з друзями зниклих військових». Для цього офісу вона виділила дві кімнати у своєму будинку. Упродовж чотирьох років до офісу надійшло 68 182 листа, на які автори листів отримали відповідь. Було ідентифіковано 22 тисячі осіб, з яких 13 тисяч були військовополоненими. Її починання підтримав президент Сполучених Штатів Авраам Лінкольн. Окрім пошуку та ідентифікації полонених, стараннями «Офісу кореспонденції з друзями зниклих військових» було організовано цвинтар Андерсонвілл. Всього було ідентифіковано близько 13 тисяч поховань, про що «Офіс кореспонденції з друзями зниклих військових» повідомив у пресі.

В 1868 році Клара Бартон поїхала на лікування до Швейцарії. Під час цієї подорожі вона дізналася про існування Товариства Червоного Хреста. Дізнавшись про існування Міжнародного Комітету Червоного Хреста, який у 1869 році, нараховував 20 національних товариств. Клару Бартон була вражена тим, що Уряд Сполучених Штатів відкинув ідею ратифікації Женевської конвенції.

Коли розпочалася Франко-Пруська війна, Бартон працювала на її фронтах в якості волонтера Міжнародного Червоного Хреста та Німецького Червоного Хреста. Саме на цій війні вона здобула практику, яка доповнювала її волонтерський досвід у часи Громадянської війни у США. Під час цієї війни Клара Бартон допомагала головним чином цивільним жертвам війни. Працюючи у Страсбурзі, вона бачила тисячі безпритульних людей, які потерпали від голоду та епідемій. Серед ініціатив Бартон була й організація місцевих жінок на пошиття одягу, що допомагало їм як заробити гроші, так і соціалізуватися. Торгівля одягом з фермерськими господарствами сприяла поліпшенню справи з продовольством. Таким чином вирішувалося відразу кілька завдань, а саме відбувалася психологічна, трудова та соціальна реабілітація постраждалих. Саме здобуті нею навички під час її роботи під егідою Червоного Хреста у час Франко-Пруської війни були вкладені як засадничі принципи в роботу Американського Червоного Хреста. Клара Бартон спрямовала свої зусилля на переконання Уряду Сполучених Штатів Америки у ратифікації Женевської конвенції та створенню Американського Товариства Червоного Хреста. Зрештою 1881 році Клара Бартон засновує Американське Товариство Червоного Хреста, доповнивши його програму практичним завданням ліквідації наслідків катастроф у мирний час. У 1882 році Конгрес Сполучених Штатів Америки ратифікує Женевську конвенцію, і у такий спосіб Американське Товариство Червоного Хреста стає повноцінною частиною Міжнародного руху Червоного

Хреста. Впродовж 23 років, протягом яких Клара Бартон очолювала Американське Товариство Червоного Хреста, вона здійснила 18 місій гуманітарної допомоги.

Особливою рисою закладеною Кларою Бартон у роботу Американського Товариства Червоного Хреста, що, майбуть, найбільш відрізняє його від роботи решти національних товариств, було те, що на відміну від інших товариств, які фокусувалися на тому чи іншому напрямку допомоги, Американське Товариство комплексно реабілітує життя громади та створює стимули для подальшого розвитку. Можливо, саме у цьому полягає секрет успішної діяльності Американського Товариства Червоного Хреста. Із свого будинку Клара Бартон здійснювала керівництво організацією Американського Червоного Хреста де розміщувалася його штаб-квартира з 1897 по 1904 роки. В цьому будинку вона доживала останні роки свого довгого та дивовижно плідного життя. Померла Клара Бартон. 12 квітня 1912 року у віці 90 років [Barton].

Ідеї закладені Анрі Дюнаном отримали подальший розвиток і були покладені в основу діяльності гуманітарного руху Червоного Хреста. Остаточоно вони були сформульовані на XX міжнародній конференції Червоного Хреста у 1965 року у Відні, та затверджені як принципи діяльності Міжнародного Червоного Хреста і Червоного Півмісяця [Міжнародному Червоному Хресту...]. До цих принципів належать:

1. Гуманність. Міжнародний червонохресний рух спрямований на надання необхідної допомоги усім, хто цього потребує незалежно від обставин та має попереджати чи полегшувати страждання людей. Учасники міжнародного червонохресного руху ставлять собі за завдання захищати життя, здоров'я та людську гідність. Рух прагне до співпраці та миру у всьому світі;

2. Неупередженість. Допомога надається виключно за потребою у ній і без врахування політичних переконань, а також релігійної, класової чи расової належності;

3. Нейтральність. Для збереження загальної довіри до діяльності окремих товариств. Міжнародний рух не має тяжіти до однієї із сторін у військових конфліктах та виявляти симпатії до тієї чи іншої групи у збройному протистоянні залежності від політичного, расового, релігійного чи ідеологічного характеру;

4. Незалежність. Національні Товариства Червоного Хреста та Червоного Півмісяця можуть мати співпрацю зі своїми урядами в рамках своїх чи спільних з ними гуманітарних місій. Також вони мають діяти з дотриманням до законів своїх країн. Проте вони завжди мають зберігати автономію у відносинах з державою та незалежність в своїй діяльності.

5. Добровільність. У своїй діяльності по наданню гуманітарної допомоги організації Червоного Хреста та Червоного Півмісяця в жодному разі не можуть керуватися практичною вигодою чи наміром її отримати.

6. Єдиність. В одній країні не може бути більше одного Товариства Червоного Хреста або Червоного Півмісяця. Товариство має бути відкритою орієнтованою для усіх та охоплювати усю територію країни у межах своєї діяльності.

7. Універсальність. Міжнародний червонохресний рух є всесвітнім рухом і тому всі організації-учасники руху є рівними між собою та такими, що надають допомогу одне одному [Міжнародному Червоному Хресту виповнюється].

Висновки. Ідеї гуманності та милосердя турбували людей у різні часи незалежно від географічного розташування їх країн та історичних обставин. Втім, зазвичай, акти гуманітарної діяльності у попередні часи мали епізодичний характер та зберігали локальну прив'язку до певного регіону. Це стосувалось навіть діяльності такої всесвітньо відомої гуманістки як Флоренс Найтінгейл. Ідеї, викладені Анрі Дюнаном у книзі «Пам'ять про Сольферіно» та дії по утворенню організації Червоного Хреста і підписання Женевської конвенції 1864 року мали дійсно революційні наслідки в історії світової гуманітарної думки та волонтерських практик. Досвід роботи національних товариств Червоного Хреста сприяв поширенню популярності гуманістичних ідей у планетарному масштабі. Опираючись на увесь попередній досвід, Товариство Червоного Хреста виробило універсальні засади своєї роботи, які дозволяють йому діяти з обох сторін військових дій чи державних кордонів, надаючи допомогу тим, хто її потребує і ставлячи інтереси людей над суб'єктивними інтересами урядів і державних посадовців.

Список використаних джерел та літератури

- Barton, C. A Lifetime of Service [Електронний ресурс]: https://www.nps.gov/clba/learn/historyculture/upload/cbservice_508.pdf
- Supady, J., 2019. Początek nowoczesnego pielęgniarstwa w XIX wieku, *Health Promotion & Physical Activity*, 2 (7), 1-4.
- Proceedings of the Conference, 1864. Geneva.
- Барсуков, М. И., 1955. *Красный Крест и Красный Полумесяц СССР*, Москва.
- Дюнан, А., 2015. *Воспоминание о битве при Сольферино*, М.: МККК.
- Жан Анрі Дюнан – проповідник, який створив «Червоний Хрест» [Електронний ресурс]: <https://tvoyaskala.com/1484-zhan-anri-djunan-propovedniksozdavshij-krasnyj-krest.html>
- Мир медицины, 2015. № 5 (187), с. 18-25.
- Міжнародному Червоному Хресту виповнюється 150 років. Історія організації [Електронний ресурс]: <http://lviv-redcross.at.ua/blog/2013-10-27-2276>
- Організація, що століттями рятує життя: захоплива історія створення Червоного Хреста [Електронний ресурс]: https://24tv.ua/organizatsiya-shho-stolittiyami-ryatuye-zhittya-zahopliva-istoriya_n1735984
- Панчухин, Т. В., 2016. Клара Бартон – «Ангел на полях сражений» гражданской войны в США, *Гуманитарные и юридические исследования*, 1, 85-89.
- Поширення знань про Міжнародний рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та міжнародне гуманітарне право, 2000. К.: Нора-прінт.
- Резутіна, Т. Ю., 2020. «Янгол милосердя»: до 200-річчя з дня народження Флоренс Найтінгейл, англійської сестри милосердя, засновниці першої школи сестер милосердя, громадської діячки: віртуальний бюллетень [Електронний ресурс]: http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/12817/1/Yangol_miloserdya.pdf
- Советский Красный Крест в борьбе за мир, 1952. Москва.
- Спілка товариств червоного хреста і червоного півмісяця СРСР. До історії Червоного хреста, 1940. Київ.
- Финклер, Ю. М., 1947. *История Красного Креста и Красного Полумесяца СССР: пособие для активистов Красного Креста*, Москва.
- Яругіна, Н. М., Алексеева Л. М., Шутов, Є. Ю., 2012. Флоренс Найтінгейл. Засновниця медсестринства, *Український медичний альманах*, Том 15, 4, 209-210.

References

- Barton, C. A Lifetime of Service. Retrieved from: https://www.nps.gov/clba/learn/historyculture/upload/cbservice_508.pdf [in English].

-
- Supady, J., 2019. Początek nowoczesnego pielęgniarstwa w XIX wieku, *Health Promotion & Physical Activity*, 2 (7), 1-4. [in Polish].
- Proceedings of the Conference, 1864. Geneva. [in English].
- Barsukov, M. I., 1955. *Krasnyj Krest i Krasnyj Polumesyac SSSR*, Moskva. [in Russian].
- Mir medicyny, 2015. № 5 (187), s. 18-25. [in Russian].
- Panchuhin, T. V., 2016. Klara Barton – «Angel na polyah srazhenij» grazhdanskoj vojni v SShA, *Gumanitarnye i yuridicheskie issledovaniya*, 1, 85-89. [in Russian].
- Sovetskij Krastnyj Krest v borbe za mir, 1952. Moskva. [in Russian].
- Finkler, Yu. M., 1947. *Istoriya Krasnogo Kresta i Krasnogo Polumesyaca SSSR: posobie dlya aktivistov Krasnogo Kresta*, Moskva. [in Russian].
- Zhan Anri Diunan – propovidnyk, yakyi stvoryv «Chervonyi Khrest». Retrieved from: <https://tvoyaskala.com/1484-zhan-anri-djunan-propovedniksozdavshij-krasnyj-krest.html> [in Ukrainian].
- Mizhnarodnomu Chervonomu Khrestu vypovniuietsia 150 rokov. Istoriia orhanizatsii. Retrieved from: <http://lviv-redcross.at.ua/blog/2013-10-27-2276> [in Ukrainian].
- Orhanizatsiia, shcho stolittiamy riatuie zhyttia: zakhoplyva istoriia stvorennia Chervonoho Khresta Retrieved from: https://24tv.ua/organizatsiya-shho-stolittiyami-ryatuye-zhittya-zahopliva-istoriya_n1735984 [in Ukrainian].
- Poshyrennia znan pro Mizhnarodnyi rukh Chervonoho Khresta i Chervonoho Pivmisiatsia ta mizhnarodne humanitarne pravo, 2000. K.: Nora-print. [in Ukrainian].
- Rezutina, T. Yu., 2020. «Ianhol myloserdia»: do 200-richchia z dnia narodzhennia Florens Naitinheil, anhliiskoi sestry myloserdia, zasnovnytsi pershoi shkoly sester myloserdia, hromadskoi diiachky: virtualnyi biulleten Retrieved from: http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/12817/1/Yangol_miloserdyia.pdf [in Ukrainian].
- Spilka tovarystv chervonoho khresta i chervonoho pivmisiatsia SRSR. Do istorii Chervonoho khresta, 1940. Kyiv. [in Ukrainian].
- Yarutina, N. M., Aleksieieva L. M., Shutov, Ye. Yu., 2012. Florens Naitinheil. Zasnovytsia medsestrynstva, *Ukrainskyi medychnyi almanakh, Tom 15, 4*, 209-210. [in Ukrainian].

HISTORICAL CIRCUMSTANCES AND ORIGINS OF THE RED CROSS HUMANITARIAN MOVEMENT

Mykhailo Zhurba

Doctor of Historical Sciences,

Professor, Head of the Department of World History and Archeology,
Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv

Abstract. *The article examines the historical circumstances of the emergence of the Red Cross movement on the European continent and in the United States of America. Precedents of humanitarian missions of the past are noted, associated with the names of Friedrich Barome, John Howard, Varvara Sheeder, and others. The focus is on the figure of Florence Nightingale, who became a harbinger of modern volunteerism and nursing. A prominent place is devoted to clarifying the role of Henri Dunant in the creation of the Red Cross Society, which turned from a specialized organization of aid to the wounded and prisoners of war into a global project of care for all the poor and those affected by emergency situations. The features of the appearance of the American version of the Red Cross movement associated with the name of Clara Barton, who during the Civil War filled the niche of a military nurse that did not exist in the United States at that time and started providing paramedical care to the wounded during armed clashes, are analyzed. Clara Barton's efforts during the Franco-Prussian War as a volunteer of the International Red Cross introduced the practice of psychological and social rehabilitation of the military and civilian population, which became the hallmark of the national Red Cross in the USA created by her efforts. The presented publication traces the further development of the ideas of Henri Dunant, which turned into the principles of the Red Cross and Red Crescent Society in the form of a canon of humanism, impartiality, neutrality, independence, voluntariness, unity and universality of this international humanitarian organization.*

Key words: *International humanitarian movement, Red Cross, Henri Dunant, Florence Nightingale, Clara Barton, volunteering, military nursing.*